

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITI YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

PUDUNGWANA 2023

TATAISO YA HO TSHWAYA

MATSHWAO: 70

Tataiso ena ya ho tshwaya e na le maqephe a 8.

TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISISO

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwisiso ya moithuti, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo karabong di se ke tsa nkelwa matshwao ntle le ha diphoso tseo di nyotobetsa moelelo/kutlwisiso. (Diphoso di nne di bontshwe)
- Ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswa a tswang puong e nngwe e seng ena a hlahlojwang ho yona, mantswa ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moelelo o utlwahalang. Leha ho le jwalo haeba lentswe le hlahang puong e nngwe le sebedisitswe temeng ebile le hlahella e le karabo e nepahetseng le fuwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlahlobuwa a se ke a abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/HA KE DUMELE. Lebaka/ tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ho se fanwe ka matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLO. Lebaka/tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lentswe le le leng empa mohlahlobuwa a fane ka polelo e felletseng, a abelwe matshwao hafeela lentswe le nepahetseng le sehelletswa mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlahlobuwa yena a fane ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswa a hlahang dipuong tse sebediswang mabatoweng a fapaneng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA A**

- 1.1 Di ne di sebedisetswa ho thabisa letshwele ka ho lwana le dintja tse ding. ✓ (1)
- 1.2 Mmele wa yona o mahareng.
Hlooho ya yona e na le sebopeho sa kgutlonne.
Ditsebe tsa yona ha di kgolo.
Boya ba yona bo bokgutshwane ebile bo boreledi.
Mohatla o mokgutshwane. ✓
[Tshwaya e le nngwe feela] (1)
- 1.3 Ho se fuwe dijo ka tshwanelo.
Ho hlekefetswa.
Ho tlwaetswa nama e dutlang madi.
Ho dula di tlanngwe ka dinako tsohle ho baka hore di se tlwaele batho mme di a ba loma ha di fumane tokoloho.
Ha mabota a kampetseng jarete a sa phahama hantle.
Ha heke e sa kwalwa. ✓
Ha e utlwa ditlhabore. ✓
[Tshwaya tse pedi feela] (2)
- 1.4 Di tla tlwaela ho ja nama e tala mme ha di sa e fumane di ka qetella di harotse batho. ✓✓ (2)
- 1.5 A hlakisa ntlha ya hore pitibulu ke ntja e mmele o monyane empa e kotsi haholo ho feta dintja tse kgolo. ✓✓ (2)
- 1.6 Sena se bolela hore pitibulu e ka hlasela monga yona ha e ka halefiswa ke tlala. ✓✓ (2)
- 1.7 Mafosi. Dipitibulu di hlasela motho e mong le e mong nakong eo di hlaselang ho sa kgathallatsehe hore ke e monyane, e moholo kapa ke monga yona. ✓✓ (2)
- 1.8 A/a sa lebella. ✓✓ (2)
- 1.9 Setjhaba se lokela hore se rutwe ka botlalo ka tlhokomelo ya dintja tsa mofuta ona ka dintlha tse kang:
- ho di tlama hore di se ke tsa loma batho ha ba kena dijareteng le nakong eo se otlolang maoto le tsona.
- ho ngola tlhokomediso dihekeng ho lemohisa setjhaba ka boteng ba dintja tseo.
- ho di fepa ka tshwanelo.
Di tloswe ka hara motse mme di iswe ho SPCA. ✓✓
[Maikutlo a mohlalobuwa a ananelwe] (2)

- 1.10 Ho rua dipitibulu ho arohanya setjhaba dikoto tse pedi. Setjhaba se re dintja di tloswe hara setjhaba ha ka lehlakoreng le leng beng ba tsona ba bua kamoo di lebelang malapa le thepa ya bona mme ba batla tiisetso sepoleseng mabapi le polokeho ya bona. Setjhaba se re dintja di tloswe motseng hobane di bolaya batho/di kotsi empa beng ba dintja ba a hana, ba a latola ba re dintja di a ba sireletsa. ✓✓
[Tshwaya e le nngwe feela] (2)
- 1.11 Monga yona✓ hobane o lokela ho e fepa hantle ka nako le ho e kwalla hore e se hlasele batho.✓ (2)
- 1.12 Ke kamano ya setswalle✓hobane motho ya setshwantshong o a bososela/tsheha mme o shebile ntja ya hae jwalo kaha eka o ntse a tsheha kapa a bua le yona ka se itseng. ✓ (2)
- 1.13
- E sebedisetswa ho tlama ntja hore ha monga yona a tsamaya le yona seterateng a kgone ho hokela lerapo leo a tlang ho e hula ka lona ha e ka e batla ho futuhela se itseng.
  - E sebedisetswa ho kgabisa.
  - Boitsebiso ha e ka lahleha hore ho tsejwe monga yona ke mang.
  - Ho thibela matsetse kapa mokgasa. ✓
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (1)
- 1.14 Di etsahala nakong ya hlabula/lehwetla/selemo ✓ hobane mosadi eo o apere sekipa se se nang matsoho/o rwetse dieta tse bulehileng.✓ (2)
- 1.15 Tema ya A e bua ka tllhaselo ya pitibulu bathong le kamoo beng ba tsona ba ka thibelang tllhaselo ena kateng ha temeng ya B re bontshwa kamoo mosadi ya setshwantshong a bontshang pitibulu ya hae lerato ka ho bapala le ho bososela le yona.✓✓ (2)
- 1.16 Ntja le motho e ka ba metswalle hobane ntja e lebelala le ho thusa motho ha a hlaselwa ke dira empa ka nako e nngwe yona ntja eo e ka fetoha sera ho motho ka ho mo hlasela, haholoholo ha e ka lapa.✓✓✓ (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2****TEMA YA C**

Ana ke a mang a mabaka a ka etsang hore motho a kgone ha a robetse: ho robala ka lehlakore lesele; ✓ ho nona haholo ho etsang hore mafura a kwale motjha wa moya ✓ le ho nwa jwala. ✓ Ditemetwana di kwala motjha wa moya ✓ mme le tshwaetso ya motjha wa moya, e bakwang ke ho tsuba kwae e sitisa ho hema hantle. ✓ Lefufuru la nko le kgopameng kapa le lemetseng le sitisa motho ho hema ha a robetse. ✓ Sefuba, aleji le disaenase di etsa hore motho a heme ka thata. ✓

[Mantswe a 90]

Ka sebopelo sa dintlha

	QOTSO		DINTLHA
1	Batho ba bang ba kgona haholo ha ba robetse ka lehlakore le fosahetseng. Ba bang ba kgona hang feela ha ba beha dihlooho mosamong, ba kgaleha.	A	Ho robala ka lehlakore lesele
2	Batho ba nonneng haholo ba na le mafura a mangata mmeleng a kwalang motjha wa moya le ho etsa hore qoqotho e be nyane.	B	Ho nona haholo ho etsang hore mafura a kwale motjha wa moya
3	Batho ba nwang jwala hangata ba ba le bothata bona ba ho kgona. Ha motho a utlwile ka lekwele, mesifa ya mmele, ho kenyelleditse le ya ho hema e a phomola mme ha e etsa jwalo o hema ka thata.	C	Ho nwa jwala.
4	Ho na le batho ba nang le ditemetwane tse kgolo haholo. Ditemetwane tsena di kwala motjha wa moya ebe ha a kgone ho hema hantle.	D	Ditemetwane di kwala motjha wa moya.
5	Ho tsuba kwae kapa seneifi ho baka tshwaetso ya motjha wa moya le ho etsa hore matshwafo a motho a fokole. Sena se etsa hore motho a hule ka falese ha a tlamehile ho hema.	E	Tshwaetso ya motjha wa moya e bakwang ke ho tsuba kwae kapa seneifi e sitisa ho hema hantle.
6	Nko ya motho e na le lefufuru le arolang masoba a dinko hore a be mabedi. Ha lefufuru lena le ka kobeha kapa la utlwa bohloko motho o ba le bothata ba ho hema.	F	Lefufuru la nko le kgopameng kapa le lemetseng le sitisa motho ho hema ha a robetse.
7	Mafu a fapaneng a kang sefuba, aleji le disaenase le ona a baka hore motho a be le bothata ha a hema. O ba le botsikinyane ka dinkong bo lebisang ho ho kgona ha a robetse.	G	Sefuba, aleji le disaenase di etsa hore motho a heme ka thata. Palo ya mantswe 90

HO TSHWAYA KGUTSUFATSO:

Ho tshwauwa ha kgutsufatso ho itshetlehile hodima ho kenyeletsa dintlha tse hlokwang ke potso.

Qotso: Polelo ha e ntse e le jwalo kaha e tswa temeng.

Polelo e fokoditsweng feela dikotwana tsa mantswe empa e ntse e na le tlhahlamano e tshwanang ya mantswe ho tswa temeng.

Ntlha: Polelo e bopilweng ka tsela e fapaneng le ya sethatho feela e ntse e arabela potso.

Polelo e nang le tlatsetso ya mantswe a mang kapa tshebediso ya mahlalosongwe feela e ntse e arabela potso.

- **Kabo ya matshwao:**

- Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (ntlha e le 1 bakeng sa ntlha ya sehlooho).
- Matshwao a 3 bakeng sa puo
- Matshwao kaofela: 10

- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse mantswe a bona:**

- Ha dintlha tse 1–3 di nepahetse: fana ka letshwao le 1
- Ha dintlha tse 4–5 di nepahetse: fana ka matshwao a 2
- Ha dintlha tse 6–7 di nepahetse: fana ka matshwao a 3

- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse diqotso:**

- Diqotso tse 6–7: se fane ka matshwao bakeng sa puo
- Diqotso tse 4–5: fana ka letshwao le 1 bakeng sa puo
- Diqotso tse 2–3: fana ka matshwao a 2 bakeng sa puo

Dintlha	Tse iqapetsweng	Tse qotsitsweng di le jwalo
Matshwao a dintlha	3	4
Matshwao a puo	1	
Matshwao		
Matshwao ohle	8	

ELA TLHOKO:

- **Palo ya mantswe:**

- Batshwai ba lokela ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng.
- Se ke wa hula matshwao haeba bahlahlobuwa ba sa bontsha palo ya mantswe a sebedisitsweng kapa haeba palo ya mantswe a sebedisitsweng e ngotswe e fosahetse. Ha palo ya mantswe e tlotse moedi o boletsweng, bala ho fihla palong ya mantswe e behilweng, ebe o emisa moo.

Mohlala

Puo	Polelo/Polelwana			Palo ya mantswe
Sesotho	Ke	a	tsamaya	3

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**TATAISO YA HO TSHWAYA THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO****• Mopeleto**

- Dikarabo tsa lentswe le le leng di tshwauwe di nepahetse leha mopeleto o fosahetse, ntle leha phoso eo e nyotobetsa moelelo wa lentswe leo.
- Dikarabo tse ngotsweng ka dipolelo tse felletseng, mopeleto o fosahetseng o se ke wa abelwa dintlha haeba tshebediso ya puo e le yona e hlahlojwang.
- Moo ho hlahlojwang kgutsufatso ya mantswe, karabo e be le matshwao a nepahetseng a puo.
- Dibopeho tsa dipolelo e be tse nepahetseng di be di ngolwe ka dipolelo tse felletseng ho latela ditaello.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

POTSO YA 3

- 3.1 Di tshehetsa molaetsa wa hore batho bana ba tseba seo ba se etsang kaha ha ba a hlonama empa ba thabetse seo ba se etsang. ✓✓ (2)
- 3.2 E susumetsa moreki hore a ise dieta ha Bahatise kaha e le taba e tsebisahalang ya hore batho kaofela ba batla ho shejwa ha ba le batle. ✓✓ (2)
- 3.3 Tjhe, ha di bonahale kaha basebetsi ke ba bong bo fapaneng. ✓✓ (2)
- 3.4 B/barekisi ba finyella hohle moo ba hlokehang teng✓ hobane le ha ho na le maemo a tshohanyetso ba a fumaneha. ✓ (2)
- 3.5 E hohela le ho bitsa bareki hore ba tlise dieta tsa bona di tlo lokiswa. ✓✓ (2)
- [10]**

POTSO YA 4

- 4.1 Le bontsha matla ao le nang le ona hodima dikebekwa tseo. Leponesa le supa boitshepo le ho bontsha hore ke motho wa molao. ✓✓ (2)
- 4.2 Ba tonne mahlo ebile e mong o eme ha e mong a dutse feela ba sa sisinyehe. Ba ahlame ho bontsha ho tshoha. Mokgwa oo ba hetlileng ka wona o bontsha ho tshoha. Puo eo ba e sebedisitseng dipudulwaneng tsa puo e bontsha ho tshoha. ✓✓ (2)
- [Tshwaya e le nngwe feela]**
- 4.3 E totobatsa hore ba lokela ho lahla disebediswa tsa bona mme ba inehele. E totobatsa ntlha ya hore bozamazama ba etsa se seng molaong kahoo ba tlo tshwarwa ba iswe tjhankaneng. ✓✓ (2)
- 4.4 Ke hobane re bona banna le mosadi a le mong ba bozamazama. ✓✓ (2)

- 4.5 E, e loketse maemo hobane seo bozamazama ba se etsang ha se molaong kahoo ba lokelwa ho tshwarwa.
Ha o tlola molao o tshwanela ke ho ya ntlwanatshwana. ✓✓ (2)
[10]

POTSO YA 5

- 5.1 O eisa le ho nyenyefatsa maemo a motho enwa ya kulang. ✓✓ (2)
- 5.2 Sekao sena se sebedisitswe ho bontsha hore moporofeta o ne a sebetsana le mafu/bakudi ba fapaneng mme le ba hlanyang o ne a ye a ba sebetse/phekole ka nako tse ding mme sena ha se re fe tiisetso ya hore a ka kgona ho phekola lehlanya lena. ✓✓✓ (3)
- 5.3 Phetapheto e re bolella hore batho bao ba ile ba tswa ba matha, ba baleha, ba sa hetle morao. ✓✓ (2)
- 5.4 E, ho nepahetse hobane ho re tsebisa hore ditaba tsa seratswana seo di nkile mothinya o mong osele moo moporofeta a hlaselwang ke lehlanya. ✓✓✓ (3)
[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70